ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ σπίθα

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ
Ν. ΣΕΡΡΩΝ «Ο ΑΓΙΟΣ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ»

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΣΕΡΡΕΣ 2022

Οι μηχανικοί της Γενικής Διεύθυνσης Εποικισμού Μακεδονίας (Γ.Δ.Ε.Μ.). Η περίπτωση του Ιωάννη Β. Ζαχαριάδη

Λίλα Θεοδωρίδου-Σωτηρίου*

Εισαγωγή

Τα 100 χρόνια από την μικρασιατική καταστροφή είναι μια ευκαιρία να θυμηθούμε πέραν των πρωταγωνιστών και τους αφανείς ήρωες. Τους ξεχασμένους μηχανικούς, γεωπόνους και διανοούμενους, που εργάστηκαν για την στεγαστική και αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων στην ελληνική γη. Γιατί πίσω από τις τότε κυβερνητικές επιλογές για ενσωμάτωση των προσφύγων υπήρξε μια ομάδα επιστημόνων που υποστήριξε στην πράξη την υλοποίηση των κατευθυντηρίων αποφάσεων. Δημιουργήθηκε ένα ευνοϊκό περιβάλλον όπου, νέοι κυρίως μηχανικοί, γεωπόνοι αλλά και «ειδικοί διανοούμενοι» (νομικοί, δημοσιολόγοι, κοινοτιστές) όπως τους ονομάζουν σύγχρονοι μελετητές[1], δοκίμασαν τις γνώσεις και ικανότητές τους υλοποιώντας την χρηματοδότηση που έδωσε το επιτελείο της Κοινωνίας των Εθνών (ΚτΕ), που ως γνωστό εμπιστεύτηκε το ελληνικό στελεχιακό δυναμικό να διαχειριστεί το ζήτημα στις λεπτομέρειές του. Με αξιόλογες σπουδές στα πανεπιστήμια του εξωτερικού, αυτοί

*Αρχιτέκτων, Καθηγήτρια στο τμήμα Μηχανικών Τοπογραφίας και Γεωπληροφορικής του Διεθνούς Πανεπιστημίου της Ελλάδος.

1. Σωτηρόπουλος Δημ., Παναγιωτόπουλος Δημ., «Ειδικοί διανοούμενοι και θύλακες χειραφέτησης στο Μεσοπόλεμο. Μεταρρυθμιστές γεωπόνοι και μηχανικοί στην ύπαιθρο και το άστυ», *Μνήμων*, τ. 29, 2008, 121-150.

οι Έλληνες επιστήμονες και τεχνοκράτες δεν έχουν επαρκώς αναδειχθεί.

Στην παρούσα μελέτη θα εστιάσω το ερευνητικό μου ενδιαφέρον στους μηχανικούς της Ε.Α.Π και της Διεύθυνσης Πρόνοιας της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας (ΓΔΜ) με ιδιαίτερη έμφαση στην επαγγελματική και δημόσια διαδρομή του μηχανικού Ιωάννη Ζαχαριάδη, που έδρασε στη Θεσσαλονίκη και Μακεδονία κατά τη διάρκεια μιας εξαιρετικά σύνθετης και ταραγμένης εποχής. Γεγονότα που φαντάζουν σήμερα μακρινά, ο Ζαχαριάδης τα βίωσε εκ του σύνεγγυς, μετέχοντας σε αυτά και κατά κάποιο τρόπο επηρεάζοντάς τα. Η δυνατότητα να μελετήσω ορισμένα από τα κατάλοιπα του Ζαχαριάδη μου δόθηκε από τον γιο του, αρχιτέκτονα Άγγελο Ζαχαριάδη, τον οποίο και ευχαριστώ θερμά. Τη συνδύασα με έρευνα στον τύπο της εποχής.

Ο μηχανικός Ιωάννης Ζαχαριάδης στην Ε.Α.Π (1923-1930)

Όπως επεσήμανα και σε προηγούμενο άρθρο μου πολλοί ομογενείς αρχιτέκτονες και μηχανικοί προερχόμενοι κυρίως από την Κωνσταντινούπολη, την Τραπεζούντα, αλλά και την μικρασιατική ενδοχώρα, κατέφυγαν στη Θεσσαλονίκη του Μεσοπολέμου[2]. Οι περισσότεροι εργάστηκαν είτε ως υπάλληλοι προσφυγικών οργανισμών, είτε ως ιδιώτες συνεργαζόμενοι με τις εταιρείες που ανέλαβαν έργα υποδομής και οικοδομές στην κατεστραμμένη Μακεδονία και στην πυρίκαυστο ζώνη της Θεσσαλονίκης. Η δυνατότητα επαγγελματικής απασχόλησης υπήρξε ασφαλώς μια πολύ σημαντική παράμετρος για την εγκατάστασή τους στη Θεσσαλονίκη.

Μεταξύ αυτών και ο Ιωάννης Β. Ζαχαριάδης (1892-1964)[3] που γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη από εύπορη οικογένεια με καταγωγή από την Καισάρεια της Καππαδοκίας. Μετά την αποφοίτησή του από την Ροβέρτειο Σχολή σπούδασε για δύο χρόνια στην Αγγλία, ενώ όταν ξέσπασε ο Α'ΠΠ, εγκλωβίστηκε στη Λιέγη έχοντας πάει εκεί για να επισκεφτεί φίλους του. Αξιοποίησε την συγκυρία για να συνεχίσει τις σπουδές του και να λάβει μια πιστοποίηση τοπογράφου μηχανικού. Επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη και επιστρατεύτηκε υποχρεωτικά στον οθωμανικό στρατό. Υπηρέτησε για ένα χρόνο αρχικά στο ρωσικό μέτωπο και μετά δύο χρόνια στη Δαμασκό.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι η υποχρεωτική στράτευση χριστιανών υπηκόων υπήρξε την εποχή εκείνη μια αμφιλεγόμενη κίνηση

2. Λ. Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, «Πρόσφυγες Αρχιτέκτονες στη Θεσσαλονίκη του Μεσοπολέμου», περ. *Αρχιτέκτονες*, τχ. 61-περίοδος Β, 2007, 75-77.

3. Σύντομο βιογραφικό του Ζαχαριάδη δημοσιεύτηκε στο Κιτσίκης Νικ. (επιμ), *Τεχνική Επετηρίς της Ελλάδος*, τόμος Β', έκδοση ΤΕΕ, Αθήνα, 1934, σελ. 101-102: «Ζαχαριάδης Ιωάννης του Βασιλείου (1892-1964), ΑΕΜ 1670. Πολιτικός Μηχανικός, διπλ. *Armstrong College (Faculty of Applied Science Durham (N.H.V.A), 1920.* Διευθυντής Τεχνικού Τμήματος Γενικής Διευθύνσεως Εποικισμού και Γεωργίας (ΓΔΕ) Μακεδονίας-Θράκης».

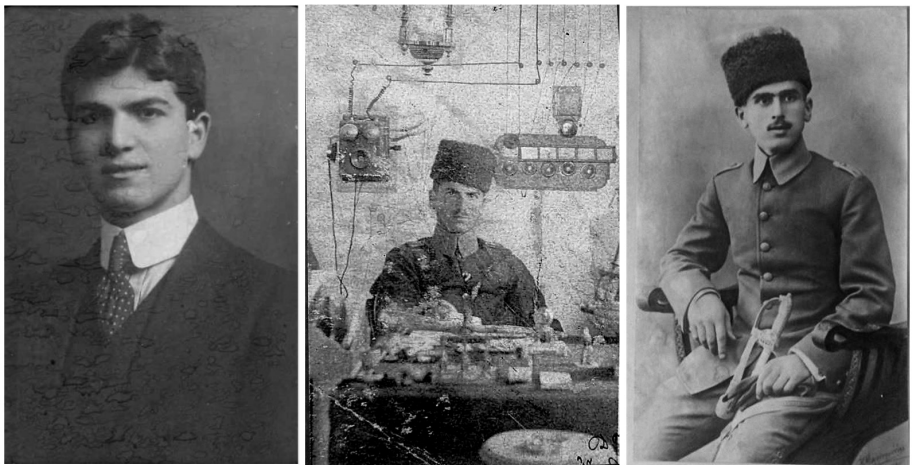

Απόφοιτος του Robert College Κωνσταντινούπολης. Ο Ιω. Ζαχαριάδης με στολή οθωμανού αξιωματικού στη Δαμασκό (συλλογή Άγγελου Ζαχαριάδη). Δεξιά: Ο Αναστάσιος Ιωαννίδης με στολή οθωμανού αξιωματικού (συλλογή Τατιάνας Ιωαννίδου).

των Νεοτούρκων με υποστηρικτές και επικριτές[4]. Στο Νόμο περί Στρατολογίας, που ψηφίστηκε το 1909 γινόταν λόγος για την ανάγκη να υπηρετεί όλος ο «οθωμανικός λαός». Οι μουσουλμανικές ηγετικές ομάδες δεν ήταν όμως έτοιμες να δεχθούν κάτι τέτοιο, το ίδιο και οι χριστιανοί. Υπήρξαν αντιδράσεις. Η στρατολόγηση χριστιανών τελικά έγινε. Όπως διαπίστωσα και στην περίπτωση του συνομήλικου του Ζαχαριάδη, του ομογενή αρχιτέκτονα Αναστασίου Ιωαννίδη (αποφοίτου της Σχολής των Καλών Τεχνών της Κωνσταντινούπολης), φαίνεται ότι οι σπουδαγμένοι μηχανικοί υπήρξαν περιζήτητοι προς κατάταξη στον τότε οθωμανικό στρατό[5].

Ο Ζαχαριάδης επέστρεψε στο Armstrong College του Durham University το 1918 (μετά τον Α' ΠΠ) και ολοκλήρωσε τις σπουδές του, λαμβάνοντας το πτυχίο του πολιτικού μηχανικού το 1920. Το πανεπιστήμιο του Durham ήταν από τα πρώτα στη Βρετανία που δημιούργησε σχολή πολιτικών μη-

4. Uğur Z. Peçe, "The Conscription of Greek Ottomans into the Sultan's Army, 1908–1912", *International Journal of Middle East Studies* ,Volume 52, Issue 3, August 2020, Cambridge University Press: 2020, pp. 433-448.

5. Ευχαριστώ την Τατιάνα Ιωαννίδου, εγγονή του Αναστασίου Ιωαννίδη για την παραχώρηση προς δημοσίευση της φωτογραφίας του παππού της. Ο Αναστάσιος (Τάσος) Ιωαννίδης του Μιχαήλ (αρ μητρώου ΤΕΕ 1458), γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη 24.04.1890 και απεβίωσε στη Θεσσαλονίκη στις 06.01.1983. Σπούδασε αρχιτεκτονική στη Σχολή Καλών Τεχνών στην Κωνσταντινούπολη (αποφοίτησε το 1914). Είχαν προηγηθεί οι σπουδές του στο Γαλλικό Κολλέγιο Saint Michel στην Κωνσταντινούπολη και ήταν κάτοχος τριών γλωσσών: ελληνικά, γαλλικά και τουρκικά. Εργάστηκε το διάστημα 1914-1919 ως αρχιτέκτων στο Υπουργείο Στρατιωτικών της Τουρκίας (οικοδομικές εργασίες). Το διάστημα 1919-1922 υπήρξε τμηματάρχης του Τεχνικού Τμήματος του εν Κωνσταντινοπόλει πρακτορείου «Γενικής Εταιρείας Ακινήτων».

χανικών υψηλών προδιαγραφών στα μέσα του 19ου αι.[6], η επιλογή επομένως του συγκεκριμένου κολεγίου δείχνει τον σαφή προσανατολισμό του Ζαχαριάδη σε σπουδές κύρους. Ο μεγάλοι του αδελφοί Αλέξανδρος και Χρήστος που ζούσαν στην Κωνσταντινούπολη ήταν αυτοί που χρηματοδοτούσαν τις σπουδές του.

Ο νεαρός Ιωάννης Ζαχαριάδης, με τα διπλώματα του πολιτικού μηχανικού και τοπογράφου ανά χείρας, επέστρεψε για λίγο στην Κωνσταντινούπολη. Δεν παρέμεινε για πολύ. Το 1922 περίπου επιβιβάστηκε σε πλοίο με στόχο να μεταβεί στην Αμερική για βιοπορισμό. Περνώντας από τη Θεσσαλονίκη, το πλοίο έκανε ολιγοήμερη στάση, όπου ενημερώθηκε (από μια αγγελία) ότι ζητούσαν μηχανικούς για την Υπηρεσία Εποικισμού. Υπέβαλε αίτηση, προσλήφθηκε και παρέμεινε εκεί, εργαζόμενος ως στέλεχος, υποδιευθυντής και αργότερα διευθυντής του Τεχνικού Τμήματος στη Γενική Διεύθυνση Εποικισμού Μακεδονίας (Γ.Δ.Ε.Μ), υπηρεσία της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας (ΓΔΜ) με έδρα την Θεσσαλονίκη.

Το Τεχνικό Τμήμα της Γενικής Διεύθυνσης Εποικισμού Μακεδονίας (ΓΔ.Ε.Μ.)

Στο εργασιακό περιβάλλον του Ζαχαριάδη στη Θεσσαλονίκη συνυπήρχαν παλιοί και νεότεροι μηχανικοί, απόφοιτοι ελληνικών και ευρωπαϊκών πολυτεχνείων. Διευθυντής της Γ.Δ.Ε.Μ, ήταν ήδη από το 1922, ο πολυπράγμων γεωπόνος Ιωάννης Καραμάνος που, ως εκ των πραγμάτων αποδείχθηκε, είχε την συγκρότηση, την τόλμη και την "ψυχή" που απαιτούσε το μεγάλο έργο που ανέλαβε[7].

Η σχέση της Γ.Δ.Ε.Μ με την Ε.Α.Π υπήρξε στενή. Όταν δημιουργήθηκε η Ε.Α.Π, η Υπηρεσία Εποικισμού της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας (με το προσωπικό της) τέθηκε στη διάθεση της Ε.Α.Π και η στελέχωση συμπληρώθηκε με άλλους νέους ως επί το πλείστον μηχανικούς. Για τον Ζαχαριάδη, που γνώριζε Αγγλικά, Γαλλικά και Τουρκικά, ήταν το κατάλληλο περιβάλλον για το ξεκίνημα της καριέρας του.

6. Είναι από τους ελάχιστους μηχανικούς που περιλαμβάνονταν στην Τεχνική Επετηρίδα του ΤΕΕ (1934) και είχε αποφοιτήσει από αγγλικό πανεπιστήμιο. Ως γνωστό οι σπουδές μηχανικού στην Αγγλία ήταν αρχικά διαφοροποιημένες σε σχέση με αυτές στην Γαλλία και Γερμανία, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο θεσμό της πρακτικής μαθητείας. Βλ. Μαυρογονάτου Γεωργία, *Νεωτερικότητα και Μηχανικοί. Ιστορικές και Ιστοριογραφικές διαστάσεις 18ος -20ος αιώνας*, Αθήνα: 24 γράμματα, 2020, σελ 55 και σελ.102. Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον ότι ο Ζαχαριάδης σπούδασε στην Αγγλία την περίοδο κατά την οποία το σύστημα της μαθητείας ατροφούσε και αντικαθίστατο από πανεπιστημιακή εκπαίδευση σε κολλέγια. Εκπαιδεύτηκε επομένως έτσι ώστε να μπορεί να λύνει ταυτόχρονα τεχνικά, κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα. Και αυτό φάνηκε κατά την επαγγελματική του πορεία.

7. Κοντογιώργη Ελισάβετ, «Ο Ιωάννης Καραμάνος και η αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων» στο Ανδρέας Ι. Καραμάνος (επιμ.), *Αναλαμπές δημιουργίας στη νεώτερη Ελλάδα: ο βίος και το έργο του Ιωάννη Καραμάνου*, εκδόσεις Παπαζήση 2020.

Ο Καραμάνος στο γραφείο του στη Θεσσαλονίκη (πηγή: Α. Καραμάνος, 2020).

Η «δίκη του εποικιστικού». Θεσσαλονίκη, Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1925

Αξίζει να σταθούμε λίγο περισσότερο στη γνωστή ως «δίκη του εποικιστικού», στην παραπομπή δηλαδή στην στρατιωτική δικαιοσύνη με την κατηγορία της απιστίας του Ιω. Καραμάνου και των συνεργατών του, μόλις ανέλαβε την εξουσία με πραξικοπηματικό τρόπο ο στρατηγός Πάγκαλος. Η κατηγορία της κατάχρησης και κακοδιαχείρισης κρατικών πόρων ήταν στην ουσία μια ευθεία βολή κατά της ανεξαρτησίας που απολάμβαναν οι λειτουργοί της Ε.Α.Π, όπως επεσήμανε και η Λένα Διβάνη: «Ήταν πολύ δύσκολο να γίνει αποδεκτο ότι στις Νέες Χώρες η Ε.Α.Π είχε υποκαταστήσει το κράτος, παραβλέποντας βέβαια το γεγονός ότι στην κατάστση που ήταν το κράτος αδυνατούσε να καταφέρει ότι κατάφερε η Ε.Α.Π»[8].

Στο κέντρο του κατηγορητηρίου ήταν η σύμβαση που υπέγραψε η Ε.Α.Π (δια του Ιωάννη Καραμάνου) με τον εργολάβο Εμμανουήλ Μάλαμα[9] ώστε να αποπερατώσει τους οικίσκους Δεχατέγκε (DHTG) στην περιοχή του Κιλκίς. Υπενθυμίζω ότι η εταιρεία DHTG του Adolf Sommerfeld[10]

8. Διβάνη Λένα, *Η «ύπουλος Θωπεία». Ελλάδα και ξένοι 1821-1940*, Καστανιώτης: 2014.

9. Ο Εμμανουήλ Μάλαμας (1887-1974) γεννήθηκε στη Σιάτιστα, φοίτησε στο Τραμπάντζειο Γυμνάσιο. Το έτος 1903 πήγε στην Κωνσταντινούπολη και συμπλήρωσε τις Γυμνασιακές του σπουδές στο Λύκειο Χατζηχρήστου. Τέλειωσε με άριστα τις σπουδές του στο Πολυτεχνείο Κωνσταντινουπόλεως το 1911. Το 1912 ήρθε οικειοθελώς στην Αθήνα και κατετάγη ως εθελοντής στον Ελληνικό στρατό. Διακρίθηκε στους Βαλκανικούς πολέμους. Έλαβε μέρος στον 1ο Παγκόσμιο Πόλεμο, διακρίθηκε στο Μακεδονικό Μέτωπο 1916-1918 και παρασημοφορήθηκε για την επιτυχή διάβαση του ποταμού Στρυμόνα. Μετά το τέλος του πολέμου εγκαταστάθηκε μόνιμα στη Θεσσαλονίκη. Ασχολήθηκε με την ανοικοδόμηση της πόλης και την κατασκευή έργων Εποικισμού για τη στέγαση των προσφύγων. Περισσότερα για τον Μάλαμα στο Θεοδωρίδου, ό.π., 2007.

10. Ο εβραϊκής καταγωγής Adolf Sommerfeld ήταν θρυλικός κατασκευαστής στο μεσοπολεμικό Βερολίνο. Είχε επεκτείνει τις επιχειρηματικές του δραστηριότητες σε προκατασκευές απασχολώντας διακεκριμένους αρχιτέκτονες του μοντέρνου κινήματος. Οι οικίσκοι της εταιρείας του προκατασκευάζονταν στο εργοστάσιό του και αποστέλλονταν δια θαλάσσης στη Θεσσαλονίκη. Εκδιώχθηκε από το ναζιστικό καθεστώς, έχασε την ακίνητη περιουσία του, μετακινήθηκε αργότερα στο Ισραήλ και τελικά στην Αγγλία, αλλάζοντας και

είχε αναλάβει στο πλαίσιο των γερμανικών αποζημιώσεων του Α'ΠΠ να στείλει στην Ελλάδα (υπό την εποπτεία της ΚτΕ) 10.000 περίπου τυποποιημένους ξύλινους οικίσκους για να συναρμολογηθούν και αποπερατωθούν επί τόπου σε βάση από πέτρα ή μπετόν. Τα οικήματα γνωστά και ως «Γερμανικά» υπήρχαν σε Τούμπα, Ξηροκρήνη, Ασπροβάλτα, Σταθμό Αγγίστας Σερρών, Σιδηρόκαστρο, με βασικό τους πλεονέκτημα την ταχύτητα κατασκευής και το χαμηλό κόστος (περίπου 13.500 δρχ. ανά κατοικία) σε σχέση με τους άλλους τύπους που κατασκεύασε η Πρόνοια και η Ε.Α.Π[11].

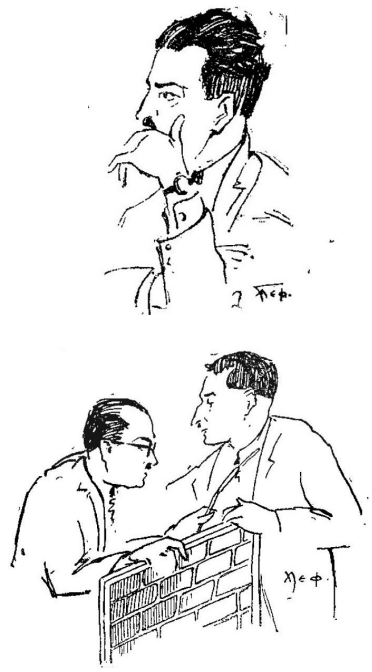

Σκίτσο του Ιω. Καραμάνου, εφημ. Μακεδονία, φ. 18.08.1925. Ο μάρτυρας κατηγορίας Γεωργακόπουλος και ο κατηγορούμενος Επιφανειάδης «προ ένος τετραγωνικού μέτρου εκ τούβλων», εφημ. Μακεδονία φ. 4.09.1925.

Στη «δίκη του εποικιστικού» το κόστος των τούβλων, ο συνυπολογισμός ή όχι των κουφωμάτων στην επιμέτρηση των ποσοτήτων, το υπερβολικό όφελος του εργολάβου κ.λπ. ήταν τα βασικά σημεία του κατηγορητηρίου. Οι εφημερίδες της εποχής *Μακεδονία*, *Φως*, και ο *Ταχυδρόμος* της Θεσσαλονίκης κάλυψαν εκτενώς τη δίκη. Την ακροαματική διαδικασία παρακολουθούσαν δημοσιογράφοι και αναλυτικό ρεπορτάζ δημοσιεύονταν τακτικά κυρίως στην εφημ. *Μακεδονία* εικονογραφημένο από τον ζωγράφο Χρ. Λεφάκη με σκίτσα των συντελεστών. Το ενδιαφέρον του αναγνωστικού κοινού ήταν υψηλό.

Οι συνάδελφοι του Ζαχαριάδη, οι αρχιμηχανικοί Ηλιάδης[12], Επιφανειά-

το μικρό του όνομα σε Andrew Sommerfield. Η βιογραφία του κυκλοφόρησε από **την** Celina Kress, *Adolf Sommerfeld/Andrew Sommerfield: Bauen für Berlin 1910-1970*, Verlag 2011.

11. Βίλμα Χαστάογλου, «Η κατασκευή των προσφυγικών συνοικισμών Κάμπελ, Βότση, Βυζαντίου και Καλαμαριάς» στο *Η Καλαμαριά στο Μεσοπόλεμο (1920-1940). Πρόσφυγες δημιουργώντας τη νέα πατρίδα*, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 189-210. Σύμφωνα με την Χαστάογλου, πολλοί γερμανικοί οικίσκοι συναρμολογήθηκαν στην Τούμπα «...το 1927 αναφέρεται η εισαγωγή 250 προκατασκευασμένων οικίσκων εκ Γερμανίας οι περισσότεροι εκ των οποίων προορίζονταν για τον συνοικισμό της Τούμπας. Το 1928 αποφασίστηκε η άμεση προκήρυξη διαγωνισμού για την θεμελίωση και το στήσιμο 70 γερμανικών οικίσκων στην Καλαμαριά ώστε να στεγαστούν 140 οικογένειες».

12. Ηλιάδης Βλάσιος του Στεφάνου, Αρχιτέκτων (αρ. μητρώου ΤΕΕ 393) διπλωματούχος της Ecole Speciale d'Architecture του Παρισιού (1906). Εργάστηκε το διάστημα 1906-1910 στην

δης[13], και Χατζηλάμπρου[14] ήταν μεταξύ των κατηγορουμένων και για τους οποίους αντλήσαμε πρόσθετα στοιχεία από την *Τεχνική Επετηρίδα* (1934). Η δίκη αυτή είχε και έναν χαρακτήρα ανταγωνισμού ανάμεσα σε δύο υπηρεσίες που εκτελούσαν παρεμφερές έργο, την Ε.Α.Π και την Πρόνοια. Η δεύτερη (ακριβέστερα η Διεύθυνση Πρόνοιας της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας) ως υπηρεσία του ελληνικού κράτους δεν απολάμβανε την σχετική ελευθερία που είχαν οι εργαζόμενοι στην Ε.Α.Π και αυτό δημιουργούσε εντάσεις[15]. Αυτό εξηγεί ενδεχομένως την παρέμβαση υπέρ του κατηγορητηρίου του Γεώργιου Β. Βασιλείου, έμπειρου μηχανικού της Πρόνοιας με δημοσίευμα του στην εφημ. *Ταχυδρόμος* της Θεσσαλονίκης και την κατάθεσή του ως μάρτυρα κατηγορίας (εφημ. *Μακεδονία*, φ. 4886/18.08.1925)[16].

Όμως οι συνθήκες απαιτούσαν γρήγορη λήψη αποφάσεων, παράκαμ-

Τεχνική Διεύθυνση των ανθρακωρυχείων «Κοζλού» στην Τουρκία. Το διάστημα 1910-1922 είχε γραφείο μελετών και εργοληπτικών επιχειρήσεων στην Κωνσταντινούπολη. Το διάστημα 1924-1927 εργάστηκε στην Διεύθυνση Τεχνικής Υπηρεσίας Εποικισμού Μακεδονίας (με υποδιευθυντή τον Ζαχαριάδη) Από το 1927 στην Υπηρεσία Ελέγχου Έργων Ανοικοδομήσεως Υπουργείου Προνοίας παρά τη Γενική Διεύθυνση Μακεδονίας.

13. Χατζηλάμπρος Βασίλειος του Κωνσταντίνου (αρ. μητρώου ΤΕΕ 1320**)** αρχιτέκτων με σπουδές στην Καρλσρούη (1923). Το διάστημα 1923-25 εργάστηκε στην Φιλιππούπολη της Βουλγαρίας. Το διάστημα 1925-1927 εργαζόταν στην Γενική Διεύθυνση Εποικισμού Μακεδονίας. Το 1927-1930 μετακινήθηκε στην Τεχνική Υπηρεσία του Υπουργείου Παιδείας (πρόγραμμα σχολικών κτιρίων). Το 1930-1932 εργάστηκε στην Τεχνική Εταιρεία «Προμηθεύς», στη συνέχεια ελεύθερος επαγγελματίας (1932-1933) και τέλος στον Οικοδομικό Συνεταιρισμό Υπαλλήλων Εθνικής Τράπεζας.

14. Ο Επιφανειάδης Ελευθέριος του Νικολάου ήταν διπλωματούχος μηχανικός του ΕΜΠ 1910. Το διάστημα 1910-1922 εργάστηκε ως μηχανικός και μετέπειτα νομομηχανικός Δημοσίων Έργων Υπουργείου Συγκοινωνίας (εντοπίστηκε στη Φλώρινα το 1915).Το διάστημα 1922-1924 ελεύθερος επαγγελματίας (αρχιτεκτονικές εργασίες κλπ). Το διάστημα 1924-1926 υπήρξε επιθεωρητής ανοικοδομήσεως στην Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων (ΕΑΠ). Το 1926-1927 συνέχισε τις σπουδές του στην École Nationale des Ponts et Chaussées στο Παρίσι. Ήταν στην αλλοδαπή το 1931 όταν συντάχθηκε η *Τεχνική Επετηρίδα* μελών του ΤΕΕ.

15. Και στη Διεύθυνση Πρόνοιας εργάστηκαν πολλοί μηχανικοί που ήλθαν από Κωνσταντινούπολη. Αναφέρω ενδεικτικά τον Αναστάσιο Ιωαννίδη. συνεταίρο του επίσης πρόσφυγα Εμμανουήλ Μάλαμα (Τεχνικό Γραφείο Ιωαννίδης-Μάλαμας). Το 1923-1927 εργάστηκε ως αρχιτέκτων στην Διεύθυνση Πρόνοιας της Γ.Δ.Μ. Το διάστημα 1927-1929 ως ελεύθερος επαγγελματίας. Το 1929-1933 ως αρχιτέκτων υπηρεσίας Σχολικών Κτιρίων Γ.Δ.Μ. Από το 1933 ελεύθερος επαγγελματίας.

16. Η εξέταση του Γ. Β. Βασιλείου έγινε στις 2.09.1925 (εφημ. *Μακεδονία*, φ. 4801). Ο Γ. Β. Βασιλείου, διπλ. Ecole d' ingenieurs de l' Unversite de Lausanne 1906, εργάστηκε στην Ελβετία και στην Αίγυπτο (1908-1912). Κατατάχθηκε στη συνέχεια στον ελληνικό στρατό και εισήλθε στη Θεσσαλονίκη το 1912. Υπηρέτησε ως έφεδρος τεχνικός αξιωματικός στον στρατό Εθνικής Αμύνης διατελέσας διοικητής του ελληνικού Λόχου Μηχανικού κατά την μάχη του Σκρά και της Δοϊράνης. Υπηρέτησε ως μηχανικός του Υπουργείου Συγκοινωνίας κατά την Ανοικοδόμηση της Θεσσαλονίκης (1920) στη συνέχεια ως προϊστάμενος τεχνικών υπηρεσιών στεγάσεως προσφύγων (1923-1928) και ως νομομηχανικός Σερρών (1928-1941). Περισσότερα για τον Βασιλείου βλ. Θεοδωρίδου Λίλα, «Οι μηχανικοί της μεσοπολεμικής και Μεταπολεμικής Ανοικοδόμησης των Σερρών», *Τιμητική Ημερίδα για τα 100 χρόνια από την απελευθέρωση των Σερρών*, ΤΕΕ- τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας-Νομαρχιακή Επιτροπή Τ.Ε.Ε-Ν. Σερρών, αίθουσα εκδηλώσεων ΚΕΔΗΣ-Δήμος Σερρών (01/07/2013).

ψη γραφειοκρατικών αγκυλώσεων, πάθος και ένταση, που υπερέβαιναν την υπαλληλική νοοτροπία. Η Ε.Α.Π χρησιμοποιούσε «ένα σύστημα επιταχύνσεως εργασιών» ώστε να κάνει συμβάσεις υπεργολαβιών και χωρίς δημοπρασία, κάτι που προφανώς δεν άρεσε[17]. Το μεν δικαστήριο θεωρούσε τους κατηγορουμένους «δημοσίους υπαλλήλους» και το χρήμα του προσφυγικού δανείου που διαχειρίζονταν ως «δημόσιο χρήμα», όμως η ΚτΕ ήθελε η διαχείριση να γίνεται με σχετική ανεξαρτησία, ταχύτητα και αποτελεσματικότητα.[18] Ο Καραμάνος της Ε.Α.Π με τους μηχανικούς «παιδαρέλια», όπως τους αποκάλεσε ο Βασιλείου στο παραπάνω δημοσίευμα, είχε μεν συρθεί στα δικαστήρια, όμως το έργο του ήδη είχε αναγνωριστεί, τόσο από τους ίδιους τους πρόσφυγες, όσο και από τους ιθύνοντες της Ε.Α.Π.[19] Είναι χαρακτηριστική η αρθρογραφία στην εφημ. *Μακεδονία* του Στέφανου Δέλτα, τότε εκπροσώπου της Ελλάδας στην ΚτΕ. Σε τρία συνεχόμενα άρθρα του με τίτλο «Το Ελληνικόν Κράτος και η Ε.Α.Π»[20] ο Στέφανος Δέλτα ανέλυε τα κρίσιμα στοιχεία αυτής της σχέσης, διευκρινίζοντας την ανεξαρτησία που απολάμβανε η Ε.Α.Π και συνηγορώντας υπέρ της διοίκησης Καραμάνου. Είναι ενδιαφέρον ότι εκτός από τον Δέλτα (που είχε και σημαντικό θεσμικό ρόλο) απάντηση στις αιτιάσεις του Βασιλείου ανέλαβε να δώσει μέσω επιστολής του στην εφημ. *Μακεδονία*, ο νεαρός μηχανικός Ιωάννης Ζαχαριάδης. Και ήταν σαφής, καυστικός και εύγλωτος. Την παραθέτω όπως δημοσιεύτηκε:

Ο μάρτυρας κατηγορίας-μηχανικός Γ. Β. Βασιλείου (εφημ.Μακεδονία,φ.02.09.1925)

17. Για την ανέγερση των αγροτικών κατοικιών η Ε.Α.Π έδρασε ως εργολάβος, κατασκευάζοντας η ίδια τις κατοικίες ή χρησιμοποιώντας υπεργολάβους ή χορηγώντας στους πρόσφυγες τα οικοδομικά υλικά, προκειμένου να χτίσουν με αυτεπιστασία τα σπίτια τους,

18. Κατά την Διβάνη (2014) το ελληνικό κοινοβούλιο σε έξι διαδοχικές συνεδριάσεις του τον Μάιο του 1925 αλλά και σποραδικά σε διάφορες άλλες χρονικές περιόδους ασχολήθηκε εκτεταμένα με τις κατηγορίες που διατυπώνονταν εναντίον της Ε.Α.Π. Σε μια από αυτές ο βουλευτής Ν. Κωνσταντόπουλος με μια φορτισμένη ομιλία του απαίτησε από τον έλληνα πρωθυπουργό όπως βροντοφωνήσει προς την Επιτροπή Αποκατάστασης «εν μεγαλόστομον Αλτ».

19. Ο προκάτοχός του Πέτρος Καναγκίνης, αν και εξαίρετος γεωπόνος, υπήρξε διστακτικός στην ανάληψη της ευθύνης διαχείρισης της Ε.Α.Π. Βλ. Παναγιωτόπουλος Γ. Δημήτρης, Πέτρος Καναγκίνης. *Η συμβολή του στην αναμόρφωση του περιβάλλοντος της υπαίθρου στον Μεσοπόλεμο*, εκδόσεις Εστία, 2013

20. Βλ. εφημ. Μακεδονία, φ. 17.08.1925 και φ. 18.08.1925.

Κύριε Βασιλείου

Σε απάντηση τής στην εφημ. Ταχυδρόμος δηλώσεώς σας «περί ανεπαρκείας» των Μηχανικών του Τεχνικού τμήματος του Εποικισμού τους οποίους αποκαλείτε παιδαρέλια, αν ήθελα να φιλολογήσω θα σας παρέπεμπα στον Gid του Corneille, που αναφέρει la valeurre comp'e pas les nombre des aunnes: αλλά, επίσης εάν θέλετε πρακτικότερον σάς παραπέμπω στην πραγματικότητα. Δεν θέλω να μειώσω την ικανότητά σας ούτε απεφάνθην εναντίον των σπιτιών της Τούμπας, αλλά δεν θα κάματε άσχημα, όταν αποφανθήτε περί των σπιτιών μας να κάμνατε έναν μικρό περίπατο λίγο παρακάτω από την Τούμπα προς την Καλαμαριά, στους συνοικισμούς Κουρή, Νέον Ρύσσιον και Κατριλί. Εκεί θα βλέπατε τα σπίτια τα οποία άρχισε να κάμνει ο Εποικισμός επί Καπάτου και εξακολουθεί να κάμνει. Μου φαίνεται ότι θα αλλάζατε γνώμη. Επίσης εάν θέλατε να πάτε λίγο πιο μακριά στο Σιδηρόκαστρο και στις Σέρρες π.χ. στον συνοικισμόν Ομόνοια θα βλέπατε τα σπιτάκια που κάμνουν τα παιδαρέλια του Εποικισμού με 16.000 δρχ. μόνον αντί 25.000 δρχ. που στοιχίζουν οι υπηρεσίες των γεροντοτέρων μηχανικών.

Ως μάρτυρα επικαλούμαι τον κ. Γενικόν Διοικητήν, όστις όταν πέρασε από τα Σέρρας έμεινε κατενθουσιασμένος από την εργασίαν του Τεχνικού Τμήματος του Εποικισμού και δεν εδίστασε με την ειλικρίνεια που τον διακρίνει να συγχαρεί τον κ. Καραμάνο, ο οποίος ήταν σε θέση με τα παιδαρέλια του, με τόσο λίγο ποσό και με τόσο λίγο καιρό να κάμνη τόσον ωραία σπίτια για τους πρόσφυγας.

Δεν ήθελα να αντικρούσω τον κ Βασιλείου τον οποίον θεωρώ πεπειραμένον κάλλιστον μηχανικόν, αλλά μου φαίνεται ότι έπρεπε να τον διακρίνει ολίγη συναδελφική αβρότης και ευγένεια και να μην επιτίθεται τόσο άδικα κατά υπαλλήλων οι οποίοι έστω και νέοι προσπαθούν να κάμνουν το καθήκον τους πάντοτε και ποτέ δεν περηφανεύονται για το έργο τους αλλά αφήνουν τους άλλους να μιλούν για αυτό.

Μεθ' υπολήψεως
Ο μηχανικός του Εποικισμού
Ι. Ζαχαριάδης

ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟΙ ΟΙΚΙΣΚΟΙ

Ένα άπὸ τὰ 500 κομψὰ καὶ στερεὰ σπίτια τὰ ὁποῖα ἀνήγειρεν ὁ Ἐποικισμὸς Σερρῶν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ διαπρεποῦς μηχανικοῦ κ. Ι. ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ.

Δημοσίευμα για τα σπίτια του Εποικισμού στις Σέρρες, (εφημ. Μακεδονικά Νέα, φ. 2.04.1925)

Προφανώς το κατηγορητήριο ήταν αστήρικτο και σταδιακά, κατά την ακροαματική διαδικασία, εξέπεσε στο ότι οι κατηγορούμενοι μηχανικοί του

Οικίσκοι DHTG στην Αγγίστα Σερρών (σήμερα).

Εποικισμού δεν ενήργησαν με δόλο, αλλά «εξ αμελείας, στόμφου και επιπολαιότητας». Μετά από παρέμβαση και της ΚτΕ ο Καραμάνος και οι συνεργάτες του απαλλάχτηκαν των κατηγοριών και συνέχισαν απρόσκοπτα το έργο τους.

Οικίσκοι DHTG στο Σιδηρόκαστρο Σερρών (σήμερα).

Ο Ζαχαριάδης ήταν δίπλα σ' αυτόν τον ισχυρό άνδρα όλο το διάστημα που ο Καραμάνος διηύθυνε την Γ.Δ.Ε.Μ[21]. Τον συνόδευε σχεδόν παντού. Ήταν παρών στα εγκαίνια των νέων συνοικισμών, των έργων ύδρευσης, συγκοινωνίας κ.λπ. και το όνομά του συναντάται τακτικά στον τύπο της εποχής[22]. Περιόδευε και μόνος του. Στην εφημ. Μακεδονικά Νέα διαβά-

21. Ο Καραμάνος αποχώρησε από την Ε.Α.Π το 1929 αναλαμβάνοντας γενικός γραμματέας στο Υπουργείο Γεωργίας.

22. Ενδεικτικά αναφέρω την επιθεώρηση Καραμάνου-Ζαχαριάδη στο Χαρμάνκιοϊ (εφημ. *Μακεδονία* 30.05.1925): «Χθες το εσπέρας ο Γεν Διευθυντής Εποικισμού κ Καραμάνος συνοδευόμενος και παρά του Επιθεωρητού του Τεχνικού Τμήματος κ. Ζαχαριάδου μετέβησαν εις Χαρμάνκιοϊ και επιθεώρησαν τας γενομένας εργασίας προς ανόρυξιν των 10 φρεάτων, δια την ύδρευσιν του ανωτέρω συνοικισμού» και την παρουσία τους στα εγκαίνια του συνοικισμού Νέας Μαινεμένης (εφημ. *Μακεδονία*, 12.04.1925, σελ. 3) «Σήμερα θα γίνουν τα εγκαίνια του νέου συνοικισμού «Νέα Μαινεμένη». Εις τα εγκαίνια θα παραστεί ο κ Καραμάνος μετά του υποδιευθυντού του Τεχνικού Τμήματος του Εποικισμού κ. Ζαχαριάδου. Εκείθεν ο κ Καραμάνος μετά του κ Ζαχαριάδη θα μεταβούν προς επιθεώρησιν του ανεγειρομένου συνοικισμού Κουρή». Στις 3 Μαΐου 1925 συνόδευσε τον Γενικό Διοικητή Ιωάννη Κανναβό

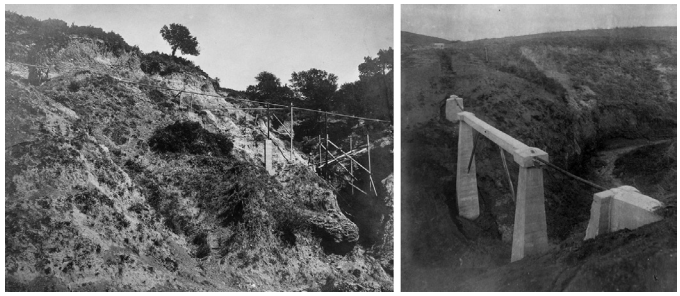

Γέφυρες σε δύσβατα μέρη (πηγή: συλλογή Αγγ. Ιω. Ζαχαριάδη).

ζουμε ότι στις 3 Ιουνίου 1925 ο επιθεωρητής του τεχνικού τμήματος του Εποικισμού Ζαχαριάδης ολοκλήρωσε την επίσκεψή του στους προσφυγικούς συνοικισμούς της περιφέρειας Σερρών, στους οποίους μέχρι τότε είχαν ανεγερθεί 300 σπίτια για τους πρόσφυγες (40 στο Γεντί Ντεϊρμέν, 9 στον Άγιο Ιωάννη, 40 στα Κάτω Καμενίκια, 60 στον Τσαμπάζ Μαχαλέ, 40 στον Τσερκέ Μαχαλέ, 15 στην Πόρνα και 100 στην περιοχή Ομόνοιας)[23].

Το άλμπουμ με το έργο της Ε.Α.Π στα κατάλοιπα του Ιω. Ζαχαριάδη

Στα κατάλοιπα του Ζαχαριάδη υπάρχει ένα χειροποίητο άλμπουμ φωτογραφιών στο εξώφυλλου του οποίου γράφει «Photo Electrique, Phoebus & Yanoulis, 1925». Πρόκειται για το Φωτογραφείο Ηλεκτρικόν των Φοίβου και Γιαννούλη στην οδό Αγίας Σοφίας στη Θεσσαλονίκη, ένα από τα εικοσιπέντε που υπήρχαν εκείνη την εποχή στην πόλη. Στα χαρτόνια του άλμπουμ είναι επικολλημένες διάφορες φωτογραφίες από το έργο της Ε.Α.Π, ενώ στο πίσω μέρος αρκετών από αυτές υπάρχει η σφραγίδα του φωτογραφείου. Άραγε οι λήψεις του άλμπουμ έγιναν με την κάμερα που βρέθηκε στα κατάλοιπα του Ζαχαριάδη; μια φωτογραφική μηχανή τύπου Eastman Kodak Autographic του 1920 (και εκτυπώθηκαν στο φωτογραφείο Electrique) ή οι λήψεις έγιναν από επαγγελματίες φωτογράφους που προσκλήθηκαν από την Υπηρεσία; Εκείνο που είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον σε σχέση με αυτό το άλμπουμ είναι ότι αρκετές από τις φωτογραφίες του περιέχονται και στο βιβλίο του Charles P. Howland που εκδόθηκε

Η φωτογραφική μηχανή του Ιω.Ζαχαριάδη (πηγή: συλλογή Αγγ. Ιω. Ζαχαριάδη).

και τον Ιωάννη Καραμάνο στα εγκαίνια του προσφυγικού συνοικισμού στο Τσιτσιλίκοβο (σημερινή Αναγέννηση Σερρών) (εφημ. *Μακεδονία* φ. 04.05.1925, σελ. 3).

23. Ευχαριστώ τους Β. Γιαννογλούδη και Α.Τσιάπο για τον εντοπισμό των πληροφοριών στην εφημ. *Μακεδονικά Νέα*.

Αριστερά: Ο Ζαχαριάδης πρώτος δεξιά με συνεργάτες του.
Δεξιά Προσφυγική κατοικία σε άγνωστη τοποθεσία.

Ο Ιωάννης Καραμάνος στο μέσον. Δεξιά: Αρτεσιανό φρέαρ.

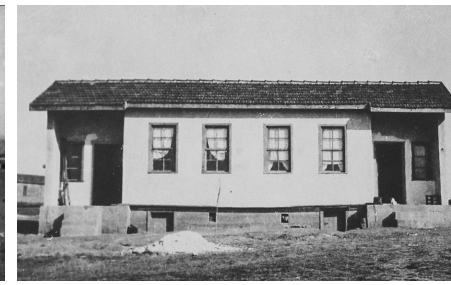

Αριστερά: Σπίτια στην Αρετσού (Νέον Ρύσσιον).
Δεξιά: Κτίσμα σε άγνωστη τοποθεσία.

Φωτογραφίες από το άλμπουμ (πηγή: Αγγ. Ιω.Ζαχαριάδης).

το 1926, δηλαδή ένα χρόνο αργότερα. Μπορούμε άραγε να υποθέσουμε ότι ο Howland χρησιμοποίησε αυτό το άλμπουμ στη δική του έκδοση;

Ο Ιω. Καραμάνος εν μέσω Καυκασίων προσφύγων στην περιοχή Κιλκίς (πηγή: συλλογή Αγγ. Ιω. Ζαχαριάδη).

Η συστηματική φωτογράφηση των έργων της Ε.Α.Π δεν ήταν μία τυχαία πρωτοβουλία. Ήταν τμήμα μιας γενικότερης πολιτικής διαφήμισης του έργου της αποκατάστασης των προσφύγων[24]. Οι λήψεις του συγκεκριμένου άλμπουμ έχουν ποικίλη θεματολογία. Απόψεις οικισμών, σπίτια, βρύσες, γέφυρες, αγροτικές εργασίες, παιδιά, ακρίτες-καυκάσιοι με τις στολές τους, αλλά και στελέχη της Ε.Α.Π, ειδικότερα ο Καραμάνος in situ. Ορισμένες από αυτές τις φωτογραφίες παρόλο που δεν είχαν εκ των προτέρων καλλιτεχνικούς στόχους, εντυπωσιάζουν με τη σύλληψη και επεξεργασία του θέματος. Υπήρξε επίγνωση του σοβαρού έργου που επιτελούνταν και προσπάθεια να τεκμηριωθεί και μέσω του φωτογραφικού φακού.

Μετά την Ε.Α.Π. Η Επιτροπή Παραμεθορίων

Το 1930 η Ε.Α.Π ολοκληρώνει το έργο της και σύμφωνα με την σύμβαση μεταξύ της ελληνικής κυβέρνησης και της Κοινωνίας των Εθνών αποχωρεί. Ο Ζαχαριάδης όμως παραμένει εργαζόμενος στην Γενική Διοίκηση Μακεδονίας, ως διευθυντής της Τεχνικής Υπηρεσίας Στέγασης και με την ιδιότητά του αυτή συνεργάζεται ήδη από το 1929- 1930 με την Επιτροπή Παραμεθορίων (Γονατάς, Κλάδος, Δομέστιχος). Με βάση τον Ν. 4278/1929 «περί εκδόσεως δανείου μέχρι 700 εκ. δρχ. διά αποζημίωσιν των υποστάντων ζημίας εκ των ευρωπαϊκών πολέμων» διατέθηκαν 60 εκατ. στην Επιτροπή Παραμεθορίων, η οποία κατένειμε 25 εκατ. για την κατασκευή κοινωφελών έργων στις περιφέρειες Γιαννιτσών, Κιλκίς, Σιδηροκάστρου και Φλωρίνης. Τα έργα αυτά ανατέθηκαν στην Υπηρεσία Εποικισμού. Σε σχε-

24. Είναι εντυπωσιακό το πλήθος των φωτογραφικών τεκμηρίων για το έργο της αποκατάστασης. Και σε άλλα μεγάλα κτιριακά προγράμματα που εκτελούνταν την ίδια εποχή, όπως τα υποκαταστήματα της Εθνικής Τράπεζας (π.χ. φωτογραφικό αρχείο του μηχανικού Ιω.Ισηγόνη) ή τα σχολικά κτίρια του προγράμματος Γ. Παπανδρέου είχαν αναπτυχθεί παρόμοιες πρακτικές in situ φωτογράφησης.

τικό δημοσίευμα[25] επαινείται ο ρόλος του Ζαχαριάδη «Η αρμόδια Τεχνική Υπηρεσία του Εποικισμού με επικεφαλής τον ενθουσιώδη διευθυντήν της κ. Ζαχαριάδη κάνει ότι μπορεί δια να φέρει εις πέρας μια ώραν γρηγορότερον το έργον τούτο της κοινής ωφελείας εις τας παραμεθορίους περιοχάς. Και της αξίζουν έπαινοι». Ταυτόχρονα απαριθμούνται ονομαστικά 18 τέτοια έργα κοινής ωφελείας, γέφυρες, σχολεία κ.λπ. Τα υπόλοιπα χρήματα διατέθηκαν για στέγαση των πολεμοπαθών σε οικισμούς κυρίως των νομών Σερρών και Κιλκίς (716 οικήματα). Η μαζικότερη ανοικοδόμηση βέβαια ήταν αυτή της Νέας Ηράκλειας Σερρών (300 κατοικίες) τα γνωστά στην βιβλιογραφία ως «βενιζελικά σπίτια» (δαπάνη 10.434 χιλ δρχ.)[26]. Η ανέγερση των σπιτιών της Νέας Ηράκλειας έγινε στη βάση ενός ρυμοτομικού σχεδίου που είχε εκπονηθεί ήδη από το 1919 και κατέστη δυνατή χάρη στην παραπάνω χρηματοδότηση. Η τελετή θεμελίωσης, παρουσία του Ελ. Βενιζέλου, έγινε στις 10 Μαΐου 1930 και η ανοικοδόμηση των οικιών έγινε στο εκπληκτικό διάστημα των έξι μηνών (Μάιος-Δεκέμβριος 1930). Επιβλέπων μηχανικός εκ μέρους της Γ.Δ.Ε.Μ ήταν και εδώ ο Ιωάννης Ζαχαριάδης[27]. Το δημοσίευμα πλαισιώνεται από την φωτογραφία μιας κατοικίας της Νέας Ηράκλειας (στη φάση της ανέγερσης) και την δυσδιάκριτη δυστυχώς φωτογραφία της γέφυρας του οικισμού Ακρίτα με την ένδειξη ότι η λήψη έγινε από τον Ζαχαριάδη.

Φωτογραφία «βενιζελικής» κατοικίας στην Νέα Ηράκλεια που δημοσιεύτηκε στην εφημ. Μακεδονία, όπως φυλάσσεται στα ΓΑΚ-Σ (φωτογραφική συλλογή Αντ. Μαζνέϊκου).

Την ίδια χρονιά ο Ζαχαριάδης επαινείται δημόσια μέσα από τις στήλες της εφημ. Μακεδονία για την επίβλεψη (μαζί με τον επίσης μηχανικό Κιλιγκαρίδη) της κατασκευής της Εθνικής οδού Σιδηροκάστρου-Μεθορίου. «Ένα εύγε ανήκει εις τον προϊστάμενον τεχνικού Ζαχαριάδην», γιατί

25. Εφημ. *Μακεδονία*, φ. 14.08.1930.

26. Λ. Θεοδωρίδου–Σωτηρίου, «Ηράκλεια Σερρών: μια νέα ευρωπαϊκή πόλη σε έξι μήνες» στο *Ω Φιλτάτη Τζουμαγιά*! (επιμ. Σ. Γκαλινίκη), Θεσσαλονίκη 2016, 91-104.

27. Λ. Θεοδωρίδου, Ε. Παναγιωτόπουλος, Δ. Μπούσιος, «Νέα Αγορά» Ηράκλειας: οι σύνθετες κοινωνικές διαστάσεις ενός απλού χωρικού σχεδιασμού, *ΧωροΓραφίες*, 2020.

επέδειξε εξαιρετικό ζήλο για την «ταχίστη αποπεράτωση», ενός έργου το οποίο τόσες υπηρεσίες θα προσφέρει «εις τους κατοίκους εν καιρώ δε και εις το έθνος» (εφημ. *Μακεδονία*, φ. 6.07.1930, σελ.2).

1931. Μετά την διάλυση της Ε.Α.Π ο Ζαχαριάδης επανέρχεται, όπως προαναφέρθηκε, στην Γενική Διοίκηση Μακεδονίας και συνεχίζει να προσφέρει τις τεχνικές του υπηρεσίες σε συνεργασία με τους εκάστοτε Γενικούς Διοικητές. Υπήρξε στενός συνεργάτης του Γενικού Διοικητή Μακεδονίας Στυλιανού Γονατά, αλλά και του Διευθυντή Εποικισμού Αναστασίου Δομέστιχου, τουλάχιστον μέχρι και το 1932, επιθεωρώντας συχνά μαζί τους γέφυρες, αρδευτικά έργα κ.λπ.[28]

1932: Οι κατασκηνώσεις του Πατριωτικού Ιδρύματος Προστασίας του Παιδιού (ΠΙΠΠ) στην Αγία Τριάδα

Η συμβολή του Ζαχαριάδη στην ανέγερση των κτιρίων των παιδικών κατασκηνώσεων (παιδικές εξοχές) του ΠΙΠΠ (μετέπειτα ΠΙΚΠΑ) καταγράφηκε στην ειδησεογραφία της εφημ. Μακεδονία από την άνοιξη έως τον Αύγουστο του 1932, οπότε και εγκαινιάστηκαν οι εγκαταστάσεις παρουσία του ίδιου του Ελευθερίου Βενιζέλου και του Προέδρου του Ιδρύματος Απόστολου Δοξιάδη. Από εκεί πληροφορούμαστε ότι ο Ζαχαριάδης συμμετείχε στην ειδική επιτροπή επίβλεψης της ανέγερσης σε στενή συνεργασία με τη Ρωξάνη Γονατά, πρόεδρο του παραρτήματος Θεσσαλονίκης του Ιδρύματος και σύζυγο του Στυλιανού Γονατά[29]. Με την ιδιότητά αυτή ο Ζαχαριάδης συμμετείχε και στην ολιγομελή ομάδα που επισκέφτηκε το εργοτάξιο για επιθεώρηση στις 1.07.1932, όπου διαπίστωσαν μεγάλη πρόοδο στην εκτέλεση των εργασιών[30], αποφάσισε δε επί τόπου να ανεγείρει ναό στον όνομα του Αγίου Στυλιανού, όπως και έγινε. Η δε αναμνηστική φωτογραφία των εκδρομέων δημοσιεύτηκε στην εφημ. *Μακεδονία* (φ. 1.07.1932, σελ. 1) αναφέροντας ότι η λήψη έγινε από τον ίδιο τον Ζαχαριάδη!

Κατά την τελετή εγκαινίων των παιδικών εξοχών Αγίας Τριάδας η κα Γονατά ευχαρίστησε θερμά και προσωπικά τον «μηχανικόν του Εποικι-

28. Στην εφημ. *Μακεδονία* στο φύλλο της 30.09.1931 (σελ. 6) αναφέρεται ότι ομάδα αποτελούμενη από τον Γονατά, Δομέστιχο, Ζαχαριάδη και τον διευθυντή κατασκευών του Υπουργείου Γεωργίας κ. Κορτέση μετέβη εις Αρδέαν και από εκεί μέχρι Φούστανης προς επιθεώρηση γεφυρών, αρδευτικών έργων κ.λπ. Στο δε φύλλο της 16.11.1931 (σελ. 6) η κοινότητα Φανού τον ευχαριστεί «δια την ευσυνείδητον εκτέλεσιν της ανατεθείσας εις αυτόν εργασίας δια την κατασκευήν της γέφυρας των συνοικισμών (Κούπας και Σκρά) την οποίαν είχον μεγίστην ανάγκην».

29. Στην επιτροπή συμμετείχαν οι Κ. Ζάννας, αντιπρόεδρος του Ιδρύματος, Ε. Παπανικολάου ταμίας αυτού, Παρασκευόπουλος διευθυντής της Δημόσιας Υγείας και οι μηχανικοί Ι. Ζαχαριάδης και Συμεών Μυλωνάς (εφημ. *Μακεδονία*, φ. 19.05.1932, σελ 2).

30. Κατά την επίσκεψη αυτή τους υποδέχτηκε και τους ξενάγησε ο Charles Lusius House, ο οποίος δήλωσε ότι «δουλεύουμε με αμερικάνικη ταχύτητα»! Στα κτίρια χρησιμοποιήθηκαν σιδηροδοκοί και μπετόν αρμέ, κόστισαν δε 1 ½ εκατ. δρχ.

σμού» Ζαχαριάδη. Ο δε παριστάμενος πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος στην προσφώνησή του εξήρε την πρωτοφανή ταχύτητα (84 ημέρες) με την οποία εκτελέστηκε το «μέγαρο τούτο της παιδικής χαράς και υγείας». Η ταχύτητα προφανώς προϋπόθετε άρτια οργάνωση του εργοταξίου, ζήτημα που απασχολούσε εκείνη την εποχή τους Έλληνες μηχανικούς και το οποίο ο Ζαχαριάδης και οι συνεργάτες του φαίνεται ότι χειρίστηκαν με μεγάλη επάρκεια[31]. Από το ίδιο δημοσίευμα (εφημ. *Μακεδονία*, φ. 30.8.1932, σελ. 3) μαθαίνουμε ότι ο Ζαχαριάδης όχι μόνο εργάστηκε με ζήλο και προθυμία για την εκτέλεση αυτού του σημαντικού έργου για τη δημόσια υγεία και τα παιδιά, αλλά και ότι προσέφερε τις υπηρεσίες του δωρεάν!

Η μετέπειτα επαγγελματική του δράση στη Θεσσαλονίκη.

Ο Ζαχαριάδης αποχώρησε οριστικά από τη Γ.Δ.Ε.Μ γύρω στα 1936, δηλαδή πριν το καθεστώς Μεταξά και ιδιώτευσε κτίζοντας ποικίλες οικοδομές και αναλαμβάνοντας δημόσια έργα κυρίως στην περιοχή Καλαμαριάς. Αναφέρεται ότι ανέλαβε ως υπεργολάβος της Πρόνοιας να κτίσει 20 προσφυγικές κατοικίες που διανεμήθηκαν με κλήρωση μεταξύ οικογενειών που το 1936 διέμεναν ακόμη σε παραπήγματα[32]. Είχε εν τω μεταξύ από τη δεκαετία του '20 παντρευτεί την Καίτη, κόρη του Άγγελου Μ. Βιδάλη[33] και αποκτήσει δύο παιδιά την 'Ελένη (Νέλλη) Ι. Ζαχαριάδη (1930-1997) και τον Άγγελο Ι. Ζαχαριάδη (1942-). Και τα δύο του παιδιά σπούδασαν αρχιτεκτονική. Δίδαξαν δε ως καθηγητές στην Αρχιτεκτονική Σχολή του Α.Π.Θ.

Ο Ζαχαριάδης έκτισε το δικό του σπίτι στην περιοχή Ντεπώ, στην οδό Παρνασσού 4, περιοχή που οικοδομούνταν γοργά κατά το μεσοπόλεμο. Ήταν μια απλή, στέρεα διπλοκατοικία για τη δική του οικογένεια, αλλά και για αυτήν του συνάδελφου του στον Εποικισμό Ε. Ξύδη. Η διάταξη του σπιτιού με την εσωτερική σκάλα είχε σαφείς ομοιότητες με δημοφιλείς αγγλικές semi-detached τυπολογίες της εποχής. Το σπίτι επιτάχθηκε κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής και η οικογένεια Ζαχαριάδη γύρισε σ'

31. Ιθύνων νους πίσω από την πρωτοβουλία για τις κατασκηνώσεις Αγίας Τριάδας ήταν ο μηχανικός Charles Lusius House, διευθυντής του American Farm School της Θεσσαλονίκης, ο οποίος βραβεύτηκε αργότερα από το ελληνικό κράτος για την δράση του αυτή.

32. Όπως αναφέρει η Χαστάογλου (ό.π., 1996) «…το 1936 αφού είχε ολοκληρωθεί το μεγαλύτερο μέρος του στεγαστικού προγράμματος Καλαμαριάς, υπήρχαν ακόμη περί τις 500 οικογένειες αστέγων προσφύγων που διέμεναν στους θαλάμους. Το ίδιο έτος σε μη οικοδομημένα οικόπεδα του συνοικισμού παραδόθηκαν άλλα 94 οικήματα (50 με επιστασία του Τεχνικού Γραφείου της Πρόνοιας, 24 με εργολαβία Ν. Μεταξά και 20 με εργολαβία Ιω. Ζαχαριάδη) και διανεμήθηκαν με κλήρωση μεταξύ 145 οικιστών που διέμεναν ακόμη στους παλιούς θαλάμους.

33. Ο Άγγελος Βιδάλης του Μάρκου ήταν από την Τήνο. Σπούδασε νομικά στην Αθήνα με συμφοιτητή τον Γ. Παπανδρέου και γνωριμία και φιλία με τον Ελ. Βενιζέλο. Μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους πήγε οικογενειακά κατ' εντολή του Βενιζέλου στη Φλώρινα για να οργανώσει τις κρατικές Υπηρεσίες της Δ. Μακεδονίας. Στη συνέχεια εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη όπου ίδρυσε δικηγορικό γραφείο και διέπρεψε επαγγελματικά.

αυτό μόνο μετά το Β΄ΠΠ. Στο σπίτι έγιναν προσθήκες το 1957 και το 1974, ενώ στη θέση του σήμερα βρίσκεται πολυκατοικία.

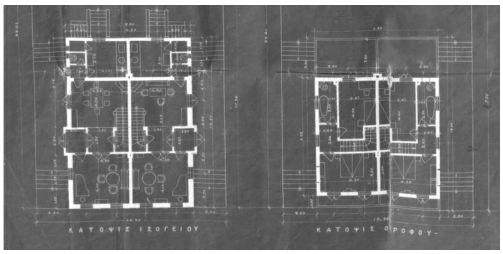

Αριστερά: Η διπλοκατοικία στην οδό Παρνασσού 4, Ντεπώ (αρχικός πυρήνας). Δεξιά: Ηλιοτυπία τω κατόψεων (πηγή: συλλογή Άγγελου Ιω. Ζαχαριάδη).

Η προσωπική βιβλιοθήκη του

Θα κλείσω το βιογραφικό αυτό σχεδίασμα με μια σύντομη αναφορά στην προσωπική βιβλιοθήκη του Ζαχαριάδη. Ο αρχικός πυρήνας των βιβλίων ανάγεται στα φοιτητικά του χρόνια και περιέχει σπάνια τεχνικά συγγράμματα της περιόδου 1914-1919. Αποτελεί ευτύχημα ότι η ενότητα αυτή, αφού ταξίδεψε από την Αγγλία στην Κωνσταντινούπολη και από εκεί στη Θεσσαλονίκη, διασώθηκε μέχρι τις μέρες μας. Δεν περιλαμβάνει μόνο σπουδαστικά βοηθήματα (τεχνικά εγχειρίδια, στατικής, οδοποιίας, ύδρευσης, κατασκευών κ.λπ.), αλλά και λογοτεχνικά και ιστορικά βιβλία των αρχών του 20ου αι. στην αγγλική και γαλλική γλώσσα. Το αρχικό σώμα της βιβλιοθήκης εμπλουτιζόταν διαρκώς, απηχώντας και τις μετατοπίσεις των ενδιαφερόντων του κατόχου της. Όλες οι δυσεύρετες σήμερα εκδόσεις που αφορούσαν το έργο της Ε.Α.Π, όπως το βιβλίο του Charles P. Howland (1926)[34] προέδρου της επιτροπής, αλλά και του διαδόχου του Charles B. Eddy (1931)[35], κοσμούν την ιδιαίτερη αυτή συλλογή. Μεσοπολεμικές εκδόσεις για τη Θεσσαλονίκη[36], πρώιμες εκδόσεις του Τεχνικού Επιμελητηρίου

34. Το βιβλίο του Charles Prentice Howland, L'Etablissement des Réfugiés en Grèce. Avec 67 illustrations, une carte d'établissement des réfugiés ruraux et urbains et une carte ethnographique de la Macédonie. Publications de la Société des Nations, Geneva, 1926, αποτελεί μια συστηματική καταγραφή του έργου της Ε.Α.Π το πρώτο διάστημα λειτουργίας της. Ο Howland (1869-1932) ήταν επιφανής δικηγόρος της Νέας Υόρκης ειδήμων στις διεθνείς σχέσεις και διορίστηκε από την ΚτΕ πρόεδρος της Ε.Α.Π για το διάστημα 1925-1926. Έκανε πολλές περιοδείες στην Μακεδονική ενδοχώρα για να δει προσωπικά το έργο της αποκατάστασης. Επέστρεψε στην Αμερική το 1926 και εργάστηκε ως σύμβουλος του Αμερικάνικου Υπουργείου Εξωτερικών και καθηγητής στο Υale.

35. Charles B. Eddy, *Greece and the Greek Refugees*, London Allen and Unwin Ltd Museum Street, 1931.

36. Για παράδειγμα το βιβλίο του Γεωργίου Κ. Χριστοδούλου, *Η Θεσσαλονίκη πόλις του*

της Ελλάδος, αλλά και ανθολογίες Ελλήνων και ξένων ποιητών και πεζογράφων αντανακλούν τα κατά καιρούς ενδιαφέροντα του κατόχου της, που είχε μεν ριζώσει στη Θεσσαλονίκη των προσφύγων, αλλά κρατούσε το βλέμμα του ανοικτό και στον κόσμο έξω απ' αυτήν. Με άλλα λόγια στην περίπτωση Ζαχαριάδη, όπως και σε πολλές άλλες περιπτώσεις, τα κατάλοιπα της βιβλιοθήκης του μας «μιλούν» καθαρά για τον ίδιο τον άνθρωπο που τα επέλεξε, τις επιρροές που δέχτηκε και το περιβάλλον στο οποίο έδρασε. Και κάτι ακόμη. Πολλά από τα βιβλία είναι βιβλιοδετημένα με το μονόγραμμά του στη ράχη τους, δείγμα της φροντίδας και της προσοχής που απέδιδε σ' αυτά.

Αντί επίλογου

Αναλύοντας την περίπτωση του μηχανικού Ιω. Ζαχαριάδη, μέσα από τα διαθέσιμα στοιχεία, διατυπώνουμε τον ισχυρισμό ότι στο πρόσωπο του θα μπορούσε να συμπυκνωθεί η δράση μιας ομάδας μηχανικών της ελληνικής διοίκησης που στελέχωσε την Γ.Δ.Ε.Μ την κρίσιμη μεσοπολεμική δεκαετία του '20, επιτελώντας με αφοσίωση το τεράστιο έργο της αποκατάστασης προσφύγων. Ανήκοντας σε ένα είδος τεχνικής ελίτ, έχοντας λάβει στέρεα πανεπιστημιακή εκπαίδευση, υπηρέτησαν με συνέπεια το τρίπτυχο επιστήμη-επάγγελμα–κράτος, δηλαδή το τεχνοκρατικό ιδεώδες του μεσοπολέμου. Ταυτόχρονα πίστεψαν σ' ένα κοινωνικό μεταρρυθμιστικό όραμα και το υπερασπίστηκαν ποικιλοτρόπως. Γιατί δεν ήταν μόνο τα πολυάριθμα σπίτια για τους πρόσφυγες στην Μακεδονική ύπαιθρο, τα ακριτικά χωριά που εποικίστηκαν και τα πεδινά που κτίστηκαν εξαρχής. Ήταν και τα αρτεσιανά φρέατα, η αγροτική οδοποιία, οι γέφυρες, τα υδραγωγεία, τα σχολεία. Ήταν η διαχείριση των επιθέσεων, των αμφισβητήσεων, των εγγενών δυσκολιών. Ήταν μια συνολική παρέμβαση social engineering υπό το βλέμμα και τη χρηματοδότηση της ΚτΕ. Ο Ιωάννης Ζαχαριάδης και τα «παιδαρέλια του Καραμάνου», αφοσιώθηκαν στο έργο της αποκατάστασης των προσφύγων με τόλμη, εργατικότητα και ενθουσιασμό. Ίσως γιατί όντας και οι ίδιοι και «νέοι» και «πρόσφυγες» έβλεπαν στο έργο αυτό και το δικό τους μέλλον.

Σημ. *Ευχαριστώ θερμά την ιστορικό Ελισάβετ Κοντογιώργη, Διευθύντρια Ερευνών του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Νεότερου Ελληνισμού (Κ.Ε.Ι.Ν. Ε) της Ακαδημίας Αθηνών, για τις πολλές και γόνιμες συζητήσεις μας για το έργο της Ε.Α.Π στη Μακεδονία.*

εμπορίου, Θεσσαλονίκη, 1933 και το βιβλίο των Μ. Ι Μαυρογορδάτου, Α. Χ. Χαμουδόπουλου, *Η Μακεδονία. Μελέτη Δημογραφίας και Οικονομική*, Θεσσαλονίκη 1931.